

М.М. Єфімов

викладач

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.985

ОБСТАНОВКА ВЧИНЕННЯ ХУЛІГАНСТВА ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Досліджено деякі аспекти криміналістичної характеристики хуліганства. Розглянуто обстановку вчинення злочину як елемент криміналістичної характеристики хуліганства, а також її зв'язок з іншими елементами.

Ключові слова: хуліганство, громадський порядок, криміналістична характеристика, обстановка вчинення злочину.

Постановка проблеми. Дослідження обстановки вчинення хуліганства повинно бути однією з важливих дій працівників правоохоронних органів. Адже в подальшому воно забезпечує усунення причин та умов вчинення злочинів, їх можливих проявів у схожих умовах тощо. Відомості про обстановку вчинення хуліганства як елемента криміналістичної характеристики дозволяють виокремити ті відомості, що потрібні для організації найбільш продуктивного збирання та дослідження доказової інформації. А це, у свою чергу, сприяє швидкому та ефективному розкриттю та розслідуванню злочинів досліджуваної категорії.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Серед науковців, які в своїх роботах розглядали питання обстановки вчинення злочину, слід назвати таких: В.В. Агафонов, В.П. Анциферов, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, І.О. Возгрін, А.Ф. Волобуєв, А.В. Іщенко, О.М. Колесніченко, В.О. Коновалова, В.К. Лисиченко, М.І. Панов, М.І. Порубов, М.В. Салтевський, В.Ю. Шепітько, О.Г. Філіппов, М.П. Яблоков та інші. У свою чергу, обстановку вчинення хуліганства досліджували Ю.А. Віленський, В.П. Власов, В.І. Захаревський, А.О. Крикунов, В.В. Налуцишин, О.І. Овчаренко, Г.І. Піщенко та інші. Але в їх роботах обстановка вчинення хуліганства як елемент криміналістичної характеристики тільки згадувалася, а докладно досліджувалася лише з кримінально-правової чи кримінологічної точки зору. Потрібно зазначити, що наше дослідження є комплексним підходом до вивчення обстановки вчинення хуліганства крізь призму вивчення різних думок науковців та емпіричного матеріалу.

Метою даної статті є дослідження обстановки вчинення злочину як елемента криміналістичної характеристики хуліганства, а також визначення її взаємозв'язків з іншими елементами.

Для вирішення зазначеної мети, автором поставлені такі завдання:

- 1) дослідивши обстановку вчинення хуліганства сформулювати її загальну характеристику;
- 2) визначити взаємозв'язки обстановки вчинення злочину з іншими елементами криміналістичної характеристики хуліганства.

Виклад основного матеріалу. Важливим елементом криміналістичної характеристики хуліганства є обстановка вчинення злочину. Ми погоджуємося з В.Ю. Шепітьком, який її визначає як частину матеріального середовища, що містить, крім ділянки території, сукупність різних предметів, поведінку учасників події, психологічні взаємовідносини між ними [8, с. 184]. Також до ознак обстановки, про що зазначає О.М. Колісниченко, належать ознаки речового середовища, в якому вчиняється злочин, та його об'єктивні умови [5, с. 41].

Тобто обстановка місця вчинення злочину – це частина матеріального середовища, в якому вчиняється злочин. Вона, як наголошує Ен Рул, своїми деталями, різними фрагментами розкриває сутність вчиненого злочину, вказує на особливості способу вчинення злочину та особи злочинця [11, с. 15]. Саме в цьому й полягає важливість дослідження обстановки вчинення злочину. Адже її криміналістичні ознаки можуть мати взаємозумовлені зв'язки з іншими елементами криміналістичної характеристики.

Обстановка вчинення злочину у криміналістиці об'єднує ряд елементів (час, місце тощо), що мають значення для повного дослідження події злочину. У свою чергу, послідовний розгляд усіх складових обстановки вчинення злочину, передбаченого ст. 296 КК України, надасть змогу більш точно побудувати її цілісну систему.

Спочатку розглянемо місце вчинення злочину. Хуліганство, як правило, вчиняється у громадському місці. Це твердження є прикладом не тільки практичного, а й правового висвітлення цього суспільно небезпечного діяння. Адже хуліганство як злочин за родовим об'єктом посягає на громадський порядок, а в диспозиції ст. 296 КК України чітко передбачено, що хуліганство – це «...грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом» [7].

Потрібно мати на увазі, що в законі відсутня вимога, стосовно якої місце вчинення хуліганства повинно бути громадським. Тобто вчинення злочину, передбаченого ст. 296 КК України, здебільшого в громадських місцях є не причиною, а наслідком того, що дане діяння посягає на певні суспільні відносини.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення», «...під громадським місцем мається на увазі частина будь-якої будівлі, споруди, яка доступна або відкрита для населення вільно, за запрошенням, або за плату; постійно, періодично або час від часу. У тому числі це під'їзди, а також підземні стадіони, переходи» [3]. Під цим поняттям слід розуміти будь-яке місце, що є в загальному користуванні усіх членів суспільства і яке можуть відвідувати люди незалежно від їх статусу чи наявності дозволу.

Однак з цього правила є винятки. По-перше, існують громадські місця, прохід у які пов'язаний з певними матеріальними затратами (наприклад, стадіони, театри, кінотеатри, спортивні комплекси). Але і в цьому випадку коло осіб, що перебувають у даному місці, не визначено задале-

гідь. На нашу думку, при проведенні футбольних матчів, під час яких нерідко вчиняються хуліганські дії, це є нагальною проблемою. Для її розв'язання можна використати досвід зарубіжних країн, у яких більшість квитків на матчі продається з занесенням паспортних даних осіб до загальної бази. Це надає змогу не лише встановити осіб, які могли вчинити хуліганські дії в певному секторі, а й визначити коло свідків даного діяння. Що ж до другого випадку, то тут не можна виключити з переліку громадських місць ті об'єкти, прохід на які пов'язаний з дотриманням певного пропускового режиму (наприклад, гуртожитки, підприємства тощо).

У руслі нашого дослідження необхідно визначитися з поняттям громадського транспорту. З цього приводу ми погоджуємося з О.І. Овчаренко, яка зазначає, що визначальною ознакою транспорту є його функціональність. Тобто в тому випадку, коли автобус рухається маршрутом, його салон вважається громадським місцем. У ситуації, коли автобус знаходиться в автопарку, його салон під категорію громадських місць не підпадає [9, с. 29]. У свою чергу, в постанові Пленуму Верховного Суду України визначено, що «за ознакою особливої зухвалості хуліганством може бути визнано таке грубе порушення громадського порядку, яке супроводжувалося, наприклад, ...тимчасовим припиненням ...руху громадського транспорту» [10].

Якщо класифікувати громадські місця залежно від часу доби та наявності людей, можна виділити універсальні й тимчасові. До універсальних слід віднести вулиці, сквери, площі тощо, а до тимчасових – театри, стадіони, громадський транспорт. Але помилково було б вважати, що хуліганство скоюється лише в громадських місцях. На практиці часто виникають випадки, коли хуліганство вчиняється в таких місцях, які до громадських не мають жодного відношення. Наприклад, це можуть бути безлюдна місцевість, нежилі будівлі та ін.

Хуліганські дії можуть вчинятися у безлюдних місцях, особливо тоді, коли винний вважає таким чином уникнути виявлення злочину і покарання. Тому, наприклад, знищення газонів, зривання афіш, пошкодження дерматину на дверях квартир у момент вчинення ні в кого не викликає почуття тривоги, збентеження, обурення через відсутність очевидців і потерпілих. Та тільки громадяни виявляють наслідки суспільно небезпечного діяння, одразу виникає великий спектр негативних емоцій. Подібні дії визнаються хуліганськими незалежно від того, вчинені вони публічно чи за відсутності людей, оскільки ними грубо порушується громадський порядок і проявляється явна неповага до суспільства.

Виходячи з вищезазначеного, місця вчинення хуліганства було класифіковано так: 1) місця загального користування – парки, вулиці, сквери тощо; 2) розважальні заклади – бари, кафе, дискотеки і т.п.; 3) спортивно-масові заклади – стадіони, спортивні комплекси, манежі; 4) місця проживання населення – квартири багатоповерхівок, приватні будівлі; 5) громадський транспорт – автобуси, трамваї, тролейбуси тощо; 6) місця культурного відпочинку – театри, кінотеатри; 7) інші місця – нежилі будівлі тощо.

Ця класифікація ґрунтується на результатах вивчення кримінальних справ, порушених за ст. 296 КК України. Їх аналізом встановлено, що міс-

цями вчинення хуліганства були: 1) місця загального користування – 32%; 2) розважальні заклади – 34%; 3) спортивно-масові заклади – 11%; 4) місця проживання населення – 5%; 5) громадський транспорт – 4%; 6) місця культурного відпочинку – 3%; 7) інші місця – 1%.

Розглядаючи час вчинення хуліганства, слід мати на увазі, що дана характеристика обстановки вчинення злочину не має значення для юридичної кваліфікації діяння. Тобто суспільно небезпечне діяння може бути кваліфіковане за ст. 296 КК України незалежно від часу доби, пори року тощо. Але з позиції криміналістичної характеристики час вчинення хуліганства досить важливий для встановлення суспільної небезпечності діяння, висунення та перевірки версій стосовно вчиненого злочину, а в деяких випадках – для встановлення певних осіб.

Час учинення злочину має кримінально-правове, процесуальне та криміналістичне значення. Останнє полягає в тому, що під час вчинення злочинів має місце певна вибірковість у часі дій злочинців. І хоча хуліганство – це здебільшого спонтанне діяння, але певні часові фактори також мають на нього вплив (велике скупчення людей з негативними емоціями під час проведення футбольного матчу тощо). Та одразу зазначимо, що хуліганство, про що доречно наголошує В.І. Захаревський, може вчинюватися у будь-який час доби [4, с. 14]. У свою чергу, О.Г. Філіппов та В.В. Агафонов зазначають, що частіше за все хуліганство скоюють у години відпочинку (з 18 до 24 години) [1, с. 213]. Однак вечірній та нічний час, в основному, свідчить про більш високий ступінь суспільної небезпеки хуліганства стосовно аналогічних дій, вчинених в інший час доби. Адже у вказаний час люди відпочивають після роботи, займаються підготовкою до наступного робочого дня, відвідують культурно-розважальні заклади тощо.

Вивченням кримінальних справ, порушених за ст. 296 КК України, нами встановлено, що показник вчинення даного злочину відповідно до часу доби є неоднорідним. З цього приводу можна навести такі дані: вранці вчиняються 2 % злочинів, вдень – 13 %, ввечері – 68 %, вночі – 17 %. Важливе значення має також характеристика дня тижня вчинення хуліганських дій: у вихідні дні вони складають 74 % випадків.

У свою чергу, О.І. Овчаренко доречно зазначає, що вечірній та нічний час доби має найбільшу цінність для людей, оскільки залежно від того, як вони його проведуть, залежить їхній настрій на наступну добу. Діти та підлітки також більш активні в даний час, у зв'язку з чим вони можуть отримати моральну травму від злочину, що вчиняється перед їх очима [9, с. 31]. Саме цим і зумовлена найбільш висока суспільна небезпека хуліганства, що вчинюється у вечірній та нічний час.

Проаналізувавши день тижня та час доби вчинення хуліганства, можна дійти висновку, що найбільша їх кількість припадає саме на вихідні дні та час відпочинку (тобто з 18 до 24 години). Відповідно, наслідки вчинення даного злочину – це перешкоджання нормальному відпочинку людей, протиставлення себе суспільним інтересам і, звичайно, грубе порушення громадського порядку.

Не менш важливою є пора року вчинення злочину, кваліфікованого за

ст. 296 КК України. Так, зазначені суспільно небезпечні діяння вчиняються: влітку – у 34 % випадків; восени – 30 %; взимку – 15 %; навесні – 21 %.

Отримані відомості можуть пояснюватися тим, що літо – сезон відпусток та канікул, тобто населення відпочиває, більше відвідує бари, дискотеки, перебуває на вулиці, що створює віктимні зони для вчинення хуліганських дій. Восени навчальні заклади наповнюються великою кількістю нових студентів, що зумовлює прояви самоствердження серед колективів шляхом вчинення різних дій, в тому числі і хуліганських. Взимку літні кафе, дискотеки, бари не працюють, на вулицях та подвір'ях також не можна довго перебувати, тому кількість даних злочинів суттєво зменшується. Навесні знову активізується проведення відпочинку на відкритих місцевостях з великою кількістю людей, що, у свою чергу, викликає збільшення проявів хуліганських дій.

Важливою характеристикою злочину, передбаченого ст. 296 КК України, є визначення проміжку часу, що витрачається особою на його вчинення. З цього приводу В.П. Анциферов зазначив, що обов'язковими елементами криміналістичних характеристик злочинів є сукупності відомостей, що характеризують місце, тривалість (час), обстановку тощо [2, с. 45]. Тривалість вчинення хуліганства має значення з кількох позицій: поперше, визначення тривалості суспільно небезпечного діяння необхідне для його розмежування з дрібним хуліганством, за яке встановлено адміністративну відповідальність; по-друге, для оцінки дій особи злочинця в суді, оскільки з її збільшенням відповідно зростає суспільна небезпечність і подовженість порушення громадського порядку (наприклад, нанесення одного удару при вчиненні хуліганських дій чи тривала бійка, довготривале висловлення в нецензурній формі тощо).

Так, наприклад, 7 жовтня 2007 р. близько 22 год. 30 хв. гр. С., перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, у приміщенні гуртожитку ДУПЦ-2 в м. Дніпропетровську підійшов до кімнати № 84 та з хуліганських мотивів, грубо порушуючи громадський порядок з винятковим цинізмом, почав нецензурно лаятися, бити у двері та викликати з кімнати гр. Г. Це тривало протягом 15 хвилин, за цей час було порушено спокій інших мешканців гуртожитку. Після того як гр. Г. вийшов у коридор, гр. С. не припинив злословити та почав його принижувати. Приблизно через 5 хвилин гр. С. попрохав у гр. Г. 5 гривень, взяв їх та, не припиняючи лаятись, пішов [6].

Обстановка вчинення хуліганства також, як правило, характеризується накопиченням людей, нерідко відсутністю поблизу постів міліції, представників громадськості. У зв'язку з цим ступінь грубого порушення порядку також потребує уточнення, адже він залежить від багатьох чинників. До них можна віднести: тривалість хуліганських дій, місце і час їх учинення, кількість людей, на яких вони спрямовані, вік і стать, стан здоров'я потерпілих тощо.

Хуліганство, що вчинюється під час проведення футбольних матчів, яскраво демонструє вплив обстановки вчинення цього злочину на особу злочинця. Має місце велике скупчення людей, викид негативних емоцій, зустріч протилежних інтересів уболівальників, у багатьох випадках – алко-

гольне сп'яніння учасників даного діяння. Як наслідок, через незначні приводи маємо грубе порушення громадського порядку, що здебільшого супроводжується особливою зухвалістю (насильством із нанесенням потепліїй особі побоїв або заподіянням тілесних ушкоджень, знуцанням над нею, знищенням чи пошкодженням майна, зривом масового заходу тощо), а в деяких випадках і винятковим цинізмом – оголенням різних частин тіла, проявом грубої непристойності і т. ін.

Також потрібно зазначити, що нашим дослідженням встановлено залежність між часом вчинення хуліганства, місцем і обстановкою вчинення злочину, а також місцем проживання злочинця. Так, з 18 до 24 години найбільш часто вчиняються хуліганські дії: на вулицях, площах, подвір'ях – 42%; у барах, кафе, дискотеках – 28%; квартирах, гуртожитках – 9%. Не можна оминати увагою і стадіони під час проведення футбольних матчів – у визначений час там вчиняється 18% даних злочинів. У свою чергу, вночі (з 0 до 6 години) хуліганство здебільшого вчиняється на дискотеках, у барах (84%), що пояснюється великим скупченням людей, які перебувають у стані алкогольного сп'яніння. За нашими даними, місце вчинення злочину відповідало району проживання злочинців у 79% випадків; співпадало з місцем проживання в квартирі, будинку, гуртожитку – 8%; не пов'язане з місцем проживання – 13%.

Вчинення хуліганства у певний час у багатьох випадках дозволяє висунути та перевірити версію про те, чи належить злочинець до певної категорії осіб. Наприклад, якщо хуліганство було вчинене у вечірній час особою у стані алкогольного сп'яніння, ймовірно, вдень дана особа працює, має схильність до вживання алкогольних напоїв, вживала їх перед вчиненням суспільно небезпечного діяння і може проживати в даній місцевості. Також момент вчинення хуліганських дій можна зіставити з розкладом руху громадського транспорту і, як наслідок, визначити можливість прибуття особи злочинця на ньому.

Висновки. Підводячи підсумки, слід зазначити, що було досліджено обстановку вчинення хуліганства як елемент криміналістичної характеристики, а також розглянуто її складові. Місце вчинення злочину розподілено на такі категорії: 1) місця загального користування – парки, вулиці, сквери тощо; 2) розважальні заклади – бари, кафе, дискотеки і т.п.; 3) спортивно-масові заклади – стадіони, спортивні комплекси, манежі; 4) місця проживання населення – квартири багатоповерхівок, приватні будівлі; 5) громадський транспорт – автобуси, трамваї, тролейбуси тощо; 6) місця культурного відпочинку – театри, кінотеатри; 7) інші місця – нежилі будівлі. Час вчинення хуліганства вирізняється тим, що досліджуваний злочин у більшості випадків вчиняється ввечері з 18 до 24 години у вихідні дні. Обстановка також характеризується накопиченням громадян, проведенням масових заходів (футбол, хокей), відсутністю поблизу постів міліції, представників громадськості.

Бібліографічні посилання

1. Агафонов В.В. Криміналістика: посібник для здачі екзамена / В.В. Агафонов, А.Г. Филиппов. – М., 2006.
2. Анциферов В.П. К вопросу структуре криминалистических характеристик

преступлений. Вопросы совершенствования криминалистической методики: сб. науч. трудов МВД СССР / В.П. Анциферов. – Волгоград, 1991.

3. Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення: Закон України від 22.09.2005 року.

4. Захаревский В.И. Характеристика и методы разрешения следственных ситуаций по делам о хулиганстве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. / В.И. Захаревский. – М., 1990.

5. Колесниченко А.Н. Криминалистическая характеристика преступлений: учеб. пособ. / А.Н. Колесниченко, В.Е. Коновалова. – Х., 1985.

6. Кримінальна справа № 1-27/08. – Архів Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська, 2008 р.

7. Кримінальний кодекс України від 2001 року.

8. Настільна книга слідчого: наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / М.І. Панов, В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова та ін. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К., 2007.

9. Овчаренко Е.И. Доказывание по уголовным делам о хулиганстве (досудебное производство): науч.-практ. пособие / под ред. А.В. Гриненко. – М., 2006.

10. Про судову практику в справах про хуліганство: постанова № 10 Пленуму Верховного Суду України від 22.12.2006 р.

11. Ann Rule. A rage to kill and other true cases. – New York, 1999.

Ефимов Н.Н. Обстановка совершения хулиганства как элемент криминалистической характеристики. Исследованы некоторые аспекты криминалистической характеристики хулиганства. Рассмотрена обстановка совершения преступления как элемент криминалистической характеристики хулиганства, а также ее связь с другими элементами.

Ключевые слова: хулиганство, общественный порядок, криминалистическая характеристика, обстановка совершения преступления.

Yefimov M.M. Condition of committing hooliganism as a part of its forensic description. The article is about some aspects of forensic description of hooliganism. The author consider the situation of committing a crime as a part of forensic description of hooliganism and its relation with other elements.

An important element of forensic description of hooliganism is a condition of crime commitment. Condition crime scene - is a part of the material environment in which a crime is being committed. It by its parts, various fragments reveals the essence of the offense indicates particular way of offense and offender. Therein is the importance of the study of crime situation. Because of forensic evidence may have inter- relationships with other elements of forensic description.

In researchers' works the committing hooliganism situation as a part of forensic description has only been mentioned and studied in detail only with the criminal legal or criminological perspectives. It should be noted that this study is a comprehensive approach to the study of committing hooliganism situation in the light of studying scholars' different opinions and empirical material.

Research of committing hooliganism situation should be one of the most important actions of law-enforcement officers. After all, it provides further eliminate causes and conditions of crime and their possible manifestations in similar conditions and so on. For information about the situation of committing hooliganism as part of forensic description can provide as much information as necessary for the collection of the most productive research and evidence-based information. This, in turn, promotes fast and effective detection and investigation of crimes of analyzed category.

The situation of committing a crime in criminalistics combines a number of elements (time, location etc.) that are important for a full investigation of a crime. In turn, consistent review of all components of the condition of commitment an offense under art. 296 of the Criminal Code of Ukraine, will allow more accurate build of an integrated system.

Keywords: hooliganism, public order, forensic description, condition of a crime commitment.

Надійшла до редакції 25.01.2013